

DÉRY ATTILA

Felépült...

Felépült... Alig egy és háromnegyed évszázaddal a magyar színjátszás hajnala után van igazi, tényleges, valóságos Nemzeti Színházunk!

Hanem az öröm nincs híján a bosszúságnak. Az épület nem az, ami lehetne – és aminek lennie kellene. Sajnos rosszabb, mint tervei után várhatnánk. A többszörösen tagolt ház igényesnek és nagyvonalúnak akar látszani, de részletei zavarba ejtően véletlenszerűek és kevésbé igényesek. Azt mondják – nem tudom, igaz-e? –, hogy e formák az építetőnek vagy képviselőinek kívánságát tük-

fénykorából; inkább egy kor hétköznapjait és árnyoldalát idézik fel, ahelyett, hogy jelentős középületek formáira emlékeztetve sikerét reprezentálnák. Az épület hátsó – déli – oldala pedig kifejezetten olyan, mintha XX. század végi kommersz szálloda lenne; ezzel is nehéz mit kezdeni...

Ez volt az építető szándéka? Erre akart a tervező utalni? Valóban a kevésbé iskolázott, színházba nem járó rétegnek akart tetszeni – a tévé közvetítésével –, s nem az idelátogató színházrajongónak? Bizonyosan nem! Ezek az utalások inkább véletlenek

rözök; az „eklektizálás” elvárás volt. Vissza kellett utalni az „1867-es kor” építészetére, jelezve a párhuzamokat az akkori és a mai politikai sikerek és gazdasági fellendülés között. Tény, hogy léteznek hasonlóságok az 1870-es és az 1880-as évek, valamint korunk politikai és társadalmi helyzete között – és ezt történések elemezhetik is –, de korunknak nem ez az üzenete a jövő számára. Ha valaki valóban ezt a programot tűzte ki a tervező elé, nagyon rossz szolgálatot tett a mának.

Akár így történt, akár nem, ez az épület bizony erősen eklektikus – nem a szó XIX. századi stílusbeli, hanem általánosabb értelmében. Az egykori eklektikának – amelyet mai művészettörténeiseink előszeretettel becéznek historizmusnak – ugyanis nagyon komoly mesterségbeli szabályai voltak. A nagy- és részletformák meghatározott jelentéssel bírtak; a tagozatok és épületdíszek korántsem véletlenszerűen kerültek a helyükre, hanem egyes elgondolás részeként, s ez a koncepció az építető üzenetét tükrözte – a történeti építészeti stílusokra támaszkodó tektonikus homlokzatképzés eszközeivel. És az az üzenet – dicsőség, nagyság, áldozat, a függetlenség kinyilvánítása – éppúgy nagyon fontos és komoly dolog volt, mint azok az eszközök, amelyek hirdetésükre voltak hívatva. E stílus vagy részletei idézésének, „idézőjelbe vételének” is megvannak a maga szabályai és korlátai – hogy tudatunk mélyén felidézhesük a XIX. század végi épület archetipusát. Itt azonban az épület felismerhető és azonosítható részletei zavarosak; legfeljebb orfeumra és körüti bérházra utalnak a polgári liberalizmus – ha úgy tetszik: a kapitalizmus –

tűnnek, és a vezérlőerő, az alapötlet hiányát jelzik. Mert ez hiányzik ebből az épületből, ezért nincs igazi arca, ezért látjuk különböző nézetből más és más karakterűnek e házat, ezért volt szükség erre a sok silány egyéniségpótlékra, applikációra, óriás tetődíszre, bajuszforma előtétőre, mindenféle kis tetőcsékre, a monumentális álszecessziós szobrokra... Az igazán jó, karakteres épületet az eredeti ötlet és a mondanivaló teszi valóban színvonalassá, emiatt érezzük úgy, hogy „másmilyen nem is lehetne”.

Hogy belül mi van, nem tudom. Az épületet hétfejú sárkányszerűen őrzik. De ha csak alapvetően nem változtatták meg az építés kezdetekor nyilvánosságra hozott terveket – amelyeknek mellesleg visszaköszön az épület külseje –, akkor konvencionális kukucsaszínházra számíthatunk, kötött színpadkerettel, ami tökéletesen megfelelő hagyományos színházi előadások bemutatására.

Nem lehet megkerülni a kérdést: a tartalom és az esztétika terén csak ennyi telik tőlünk? Ez a mi építészetünk 2002-ben? Ennyire tehetségtelenek volnánk?

Nem szól mellettünk ez esetben más, csak a Bán Ferenc-féle Erzsébet téri épület – és annak a pályázatnak még legalább fél tucat kiemelkedő terve. Van igazi és jó építészetünk! A Bán-féle ház méltón reprezentálta volna 2000. évünk építészetét a világ előtt. Ha megépült volna, egy pillanatra a világ építészeti fővárosa lehetnénk – akárcsak Berlin manapság. Kiegyezés kori nagy eklektikus középületeink – Opera, Parlament – után ez az épület újabb fellendülést sejtethetett volna. Egy igazán új és valóban

korszerű ház felidézte volna a XIX. század végi nagyszerű kort, azt mondta volna: „lám, mi sem vagyunk kevesebbek, tehetségtelebnek náluk.” A turisták pedig nemcsak az előbb említettekért jöttek volna Budapestre, hanem az új színházért is.

De ez a terv nem valósult meg.

Hogy miért nem, és hogy mi és miért épült fel, annak irányát végül is a politika határozta meg. És ez az a pont, ahol elválik egymástól az esztétika és a politika. A kormánynek jogi lehetősége volt arra, hogy félbeszakítsa a megkezdett színházépítkezést, és saját politikai szempontjából oka is. E tett politikai logikáját lehet helyeselni vagy elítélni meggyőződés szerint – és álláspontját ki-ki vezércikkben, politikai tanulmányban ki is fejtheti, hiszen ez a kérdés, ebből a szempontból ezek tárgya –, ám a kormány 1998-ban nem ezekre hivatkozott – ami logikus lett volna –, hanem építészsakmai érvekre, amelyek viszont kevésbé voltak megalapozottak. Nem tett jót a megvalósulás folyamatának a tétova helykeresés és az utolsó pályázat huzavonája sem, amelyre a tervező végleges kiválasztásának önkényes gesztusa tette fel a koronát.

Koncz Zsuzsa felvételei

Ám mindez önmagában nem indokolja az épület kritikus megoldását. Attól, hogy a politika beleszól, és követelményeket állít a tervező elé, egy épület még jó lehet. Ha csak a török megszállás és a Rákóczi-szabadságharcot követő konszolidációig megyünk vissza az időben, tapasztalhatjuk, hogy a hatalom – vagyis a rendezett és tudatos kormányzat – az önnön helyzetét tükröző reprezentatív középületek építéskor mindig az elérhető legjobb tervezőhöz fordult, és a legjobb megoldást kereste. Jelentős barokk épületeinket N. Jadot, F. A. Hillebrandt, A. E. Martinelli vagy Oracsek Ignác, Fellner Jakab... nevéhez kapcsolhatjuk. Klasszicista középületeink Pollack Mihályhoz és Hild Józsefhez fűződnek. Kiegyezés utáni nagy középületeinket Ybl, Steindl, Hauszmann, Pecz tervezte. A neobarokk Magyarország Wälder Gyulához, Kotsis Ivánhoz, Hülli Dezsőhöz fordult; a negyvenes évek modern középületei Rimanóczy-, (id.) Janáky-, Lauber- és Nyírimiűvek. Később is, mind Rákosi, mind Kádár korában a legjobbakkal tervezették a nagy középületeket; Révair, Aczélra sok mindent mondhatunk, de tény, hogy a minőségérzékük kifogástalan volt – alkalmasint atekintetben is, hogy a minőség mikor jelent veszélyt rájuk és az általuk képviselt hatalomra. Ám az említett időhatár – vagyis majd' három évszázad – óta még nem fordult elő hazánkban, hogy a kormányzat valamely nagy és számára politikai szempontból is fontos, sőt, jelképszerű épület tervezésénél-kivitelezésénél ne a tehetséghez, hanem a középszerűhez forduljon. Siklós Mária ugyanis – tisztelet eddigi munkásságának – nem illik bele a fenti sorba; ezt neki is tudnia kell.

Kérdés, hogy miért történt ez így. Vajon a kormány vagy pártja szándékosan azonosul a középszerűvel? Nem valószínű; ennek nem volna értelme. A legvalószínűbb, hogy a „mindenáron felépíteni” direktívájának megvalósítását két építészeti antitalentumra bízta – egy államtitkára és egy kormánybiztosra –, akik a célt feláldozták a minőséget, talán mert nem tudták, mit cselekszenek. Talán meg is sértődtek az építészsakma felháborodásán – amit a Bán-féle terv mellőzése váltott ki –, bírálatain, szembenállásán, esetleg még javaslatain is. Azt, hogy ez a szakma jogosan képviseli önmaga érdekét, és hogy ez az érdek akkor egybe esett a közérdekkel – nem tudták vagy inkább nem akarták fölismerni. Schwajda úr tévészereplései valószínűsítik, hogy ő azért ezt sejtí; fölényességgel keveredő agresszivitása pontosan az a viselkedés, amely védhetetlen álláspontot takar. Fellépése a „majd én megmutatom, hogy hálásak leszek neked, ha belegebtedek is!” gesztusával tipikusan a kívülállóé; ez valószínűsíti, hogy nem egyszerűen sértődésről vagy a munkában megnyilvánuló stréberségről van szó, hanem többről, amit nehéz elfogadni, még ha nagyon emberi dolog is.

Mit lehet tenni ezek után?

Hogy az épületet a közeljövőben átszabják – alkalmasint égis erő viták és idegesség közepette –, azt biztosra vehetjük. Még a nagyszerű alkotások is vesztenek jelentőségükből elkészültük után – mert nincs lehangolabb, mint a tegnap művészeté és pláne modorossága –, hát még egy olyan épületet mennyire fogunk restelni, aminek lényege a modorosság, és már építésének korát sem fejezi ki. Talán egy szerencsés kezű tervező lehántja majd a csicsát róla, és egységesebb alakot szab neki. E folyamatot elősegíti majd a környékbeli egyetemi épületek jelenléte – azok igazán színvonalasak, mellettük ez a ház ebben a formában nehezen áll meg sokáig. Ha még több jó ház épül a környéken, még nagyobb lesz a kontraszt. A színház belvilágának korszerűsítése már nehezebb feladat, a szerkezeten nem könnyű erőszakot tenni.

Hogy a színház miként lesz nemzetivé? Ultranaivitás azt hinni, hogy a felirat – „nemzeti” – valóban azzá teszi. Nemzetivé valamely intézményt csak a benne játszókat tehetik, ez már rajtuk áll. Ez az a pont, ahol az építész kritikus leteszi a tollat, mert nem mondhat mást csak azt: „Tisztelt színészek! Akárhogyan is, de fölépült a Nemzeti Színház. Ez nagy öröm, és igazából csak ez számít. Ne törődjete az épület fogyatékoságaival! Úgy játsszátok, hogy aki kilép az épületből, a Ti emléketeket vigye magával, ne az épületét!”

Az építőket meg úgyis elfelejtik.